

บทคัดย่อ

โบราณคดีคร้วเรือนในพื้นที่กระทรวงพาณิชย์ (เดิม)

โบราณคดีคร้วเรือน เป็นอีกมุมมองหนึ่งในการศึกษาสภาพสังคมหรือพฤติกรรมของมนุษย์ในอดีต โดยถือกำเนิดขึ้นและได้รับความนิยมกันในหมู่นักโบราณคดีในแถบโลกตะวันตก วัตถุประสงค์หลักของโบราณคดีคร้วเรือนคือ มุ่งศึกษาลักษณะของแหล่งที่อยู่อาศัย วิเคราะห์กิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในคร้วเรือน รวมทั้งแปลความถึงโครงสร้างของคร้วเรือน

บทความนี้นำเสนอเกี่ยวกับแนวคิดโบราณคดีคร้วเรือน โดยพยายามนำแนวทางการศึกษาดังกล่าวมาเชื่อมโยงเข้ากับหลักฐานทางโบราณคดีที่พบในประเทศไทย โดยยกตัวอย่างข้อมูลจากการขุดค้นขุดแต่งแหล่งโบราณคดีภายในพื้นที่กระทรวงพาณิชย์ (เดิม) โดยภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร เมื่อ พ.ศ. 2549-2550 และทำให้ประจักษ์ได้ว่า แนวทางการศึกษาโบราณคดีคร้วเรือนก็สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้กับงานโบราณคดีไทย

Abstract

Household Archaeology : Thai Applications

Household archaeology is one method of studying the lifestyle of our ancestors. This type of archaeology originated, and has been extensively used, in the Western world. The goal of *household archaeology* is to study domestic sites in order to better understand the structures that our ancestors lived in, analyze their uses and the activities people performed in these households.

The article aims to adequately present the concepts and methodology of *household archaeology* in the Western world. It further attempts to link these ideas into Thai archaeological discoveries. A case study is presented of a recent (2006–2007) excavation by the Department of Archaeology at the former offices of the Ministry of Commerce. Thus, it can be seen that the western concept of *household archaeology* is also applicable, and can be suitably applied, to archaeology in Thailand.

โบราณคดีครัวเรือนในพื้นที่กระทรวงพาณิชย์ (เดิม)

สถุณีพงศ์ ขุนทรง*

บทนำ

โบราณคดี คือ การศึกษาเรื่องราวของมนุษย์ในอดีตผ่านหลักฐานทางโบราณคดี เรื่องราวต่างๆ ของมนุษย์นั้นประกอบด้วย สภาพวิถีชีวิต สภาพทางสังคมวัฒนธรรม ระบบความคิด ตลอดจนสภาพแวดล้อมในอดีต ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าผู้ศึกษามีความสนใจหรือพยายามจะตอบคำถามในแง่มุมใดบ้าง

โบราณคดีครัวเรือน (Household archaeology) เป็นอีกมุมมองหนึ่งในการศึกษาสภาพสังคมหรือพฤติกรรมของมนุษย์ในอดีต ซึ่งอันที่จริงแล้วถือกำเนิดขึ้นและได้รับความนิยมกันในงานโบราณคดีของโลกตะวันตก บทความนี้จะได้นำเสนอเกี่ยวกับแนวคิดโบราณคดีครัวเรือน โดยจะพยายามนำแนวทางการศึกษาดังกล่าวมาเชื่อมโยงเข้ากับหลักฐานทางโบราณคดีที่พบในประเทศไทย

“ครอบครัว” กับ “ครัวเรือน”

ครอบครัว (family) คือ หน่วยหรือสถาบันพื้นฐานทางสังคม ซึ่งอย่างน้อยจะต้องประกอบด้วยสมาชิกที่มีความสัมพันธ์กันโดยการแต่งงานหรือทางสายเลือด คือ มีพ่อ หรือแม่ และลูก¹ การนิยามความหมายของครอบครัวว่าเป็นสถาบันพื้นฐานของสังคมนั้นนิยมใช้กันในหมู่นักสังคมศาสตร์² แต่ในความเป็นจริงครอบครัวไม่สามารถดำรงอยู่ได้โดยแยกตนออกไปจากสังคมหรือชุมชน หากแต่เป็นส่วนหนึ่งของระบบ

*อาจารย์ประจำภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

¹William A. Haviland, *Cultural Anthropology*, ninth edition (USA. : Harcourt Brace College Publisher, 1999), 259.

²ยศ สันตสมบัติ, *มนุษย์กับวัฒนธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540), 109.

เครือญาติซึ่งกำหนดตามความสัมพันธ์ทางสายเลือดหรือการแต่งงานของสมาชิกเอาไว้ และสมาชิกทั้งหมดก็รวมกันภายใต้โครงสร้างของครัวเรือนในบางครั้งคำว่าครอบครัว จึงมีความหมายคล้ายกับคำว่าครัวเรือน⁴ เพราะครัวเรือนก็คือหน่วยหรือสถาบันขั้นพื้นฐานในการจัดระเบียบทางสังคมเช่นเดียวกัน⁵

ครัวเรือน (household) คือ กลุ่มของสมาชิกที่อยู่อาศัยร่วมกัน มีการประกอบกิจกรรม การผลิต มีการแบ่งปันผลผลิตและแรงงาน ตลอดจนมีการใช้ทรัพยากรต่างๆ ร่วมกัน⁶ สมาชิกส่วนใหญ่ในครัวเรือนมักมีความสัมพันธ์กันทางเครือญาติ แม้ว่าสมาชิกบางคนอาจไม่มีความสัมพันธ์ผ่านเครือญาติ แต่บุคคลนั้นๆ ต้องมีความเกี่ยวข้องกันกับระบบเศรษฐกิจของครัวเรือนนั้นด้วย⁷ ดังนั้น “ครัวเรือน” ก็น่าจะมีความหมายอย่างสั้นๆ ว่าเป็น กลุ่มสมาชิกที่อยู่อาศัยด้วยกัน โดยมีการประกอบกิจกรรมต่างๆ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมร่วมกัน

ทั้งนี้ก็น่าสนใจที่ชาววัฒนธรรมมุ่งศึกษาครอบครัวและครัวเรือนในหลากหลายแง่มุม (ซึ่งมีส่วนช่วยในการวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดีเพื่อแปลความถึงโครงสร้างของครัวเรือนต่างๆ) โดยประเด็นที่มุ่งศึกษาหลักๆ แบ่งออกได้ 3 ประการ คือ 1. โครงสร้างของครัวเรือน 2. กฎเกณฑ์เรื่องเพศสัมพันธ์ การแต่งงาน และการตั้งถิ่นฐานหลังการแต่งงาน 3. ระบบเครือญาติ

แนวคิดเรื่องครัวเรือนในวิชาโบราณคดี

พัฒนาการของแนวคิด

อันที่จริงแล้วการศึกษาเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีประเภทที่อยู่อาศัยหรือบ้าน ได้รับความสนใจมาเป็นเวลายาวนานแล้ว แต่การศึกษาแหล่งที่อยู่อาศัยในบริบท

³เรื่องเดียวกัน.

⁴Charles E. Orser Jr. and Brian M. Fagan, *Historical Archaeology*, (USA. : Harper Collins College Publisher, 1995), 112.

⁵Julia A. Hendon, "Archaeological Approaches to The Organization of Domestic Labor : Household Practice and Domestic Relations," *Annual Review of Anthropology* 25, 1996 : 48.

⁶Marvin Harris and Orna Johnson, *Cultural Anthropology*, sixth edition (USA. : Allyn and Bacon, 2003), 119.

⁷Ibid.

ของงานโบราณคดีครัวเรือน เพิ่งได้รับความสนใจจากนักโบราณคดีเมื่อไม่นานมานี้ โดยเกิดจากการพัฒนาแนวคิดในกลุ่มนักโบราณคดีที่ทำงานในทวีปอเมริกากลาง ที่เรียกว่า “Mesoamerican archaeology”⁸

แนวคิดในการศึกษาเรื่องครัวเรือนในงานโบราณคดี โดยเฉพาะในงานโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์คงได้รับอิทธิพลจากแนวคิดประวัติศาสตร์สังคมวิทาสสมัยใหม่ (New social history) ที่เกิดขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 1960 หรือราว 40 กว่าปีมาแล้ว ซึ่งมุ่งศึกษาถึงวิถีชีวิตของคนทั่วไป เช่น ชนชั้นกลาง คนยากจน ข้าทาส มากกว่าที่จะสนใจเฉพาะกลุ่มชนชั้นสูงและเรื่องการเมืองการปกครอง ซึ่งเป็นแนวทางการศึกษาที่ทำสืบต่อกันมาอย่างยาวนาน และนับตั้งแต่ทศวรรษที่ 1970 ทั้งนักสังคมวิทยาและนักโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ก็ได้หันมารับกับแนวคิดใหม่นี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นักโบราณคดีที่ทำงานในอเมริกากลางซึ่งได้เริ่มให้ความสนใจในเรื่องครัวเรือน เพื่อศึกษาแปลความถึงวิวัฒนาการของหมู่บ้าน การดำรงชีพ การแบ่งชั้นของแรงงาน กิจกรรมงานช่างฝีมือ สถานภาพทางสังคม ฯลฯ⁹

การทำงานข้างต้นได้ให้อิทธิพลแก่งานชิ้นหลังต่อมาอย่างมาก¹⁰ โดยเฉพาะงานเขียนที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางของ Wilk และ Rathje ภายใต้ชื่อบทความ “Archaeology of the Household : Building a Prehistory of Domestic Life” ที่เผยแพร่ในปี ค.ศ.1982¹¹ ซึ่งเสนอว่า แต่เดิมนักโบราณคดีมุ่งขุดค้นศึกษาแต่แหล่งที่อยู่อาศัยของครัวเรือนต่าง ๆ แต่กลับไม่ได้วิเคราะห์ถึงสภาพสังคมของคนหรือกิจกรรมของกลุ่มคนที่อยู่อาศัยในครัวเรือนนั้น ๆ¹² ข้อเสนอนี้เองได้ช่วยกระตุ้นความสนใจในการศึกษาเรื่องโบราณคดีครัวเรือนอย่างจริงจัง

⁸Julia A.King, “Household archaeology, identities and biographies,” in **The Cambridge Companion to Historical Archaeology** (Cambridge University Press, 2006), 295.

⁹Ibid., 296.

¹⁰Ibid.

¹¹Hendon, “Archaeological Approaches to The Organization of Domestic Labor : Household Practice and Domestic Relations,” 48.

¹²Penelope M. Allison, “Introduction,” in **The Archaeology of Household Activities** (London and New York : Routledge, 1999), 2.

เป้าหมายของโบราณคดีครัวเรือน

คำกล่าวของ Wilk และ Rathje ข้างต้น ได้แสดงให้เห็นถึงแนวคิดหลักในการศึกษาเรื่องครัวเรือนในวิชาโบราณคดีได้เป็นอย่างดีคือ นอกเหนือจากการศึกษาลักษณะของแหล่งที่อยู่อาศัยตามแบบที่เคยทำกันมาแล้ว ยังต้องวิเคราะห์ถึงสภาพสังคมของคนหรือกิจกรรมของกลุ่มคนที่อยู่อาศัยในครัวเรือนนั้นๆ ด้วย เหตุนี้เป้าหมายของโบราณคดีครัวเรือนจึงอาจแบ่งได้เป็น 3 ประการหลักๆ ได้แก่

1. ศึกษาถึงลักษณะของแหล่งที่อยู่อาศัยของครัวเรือนต่างๆ¹³
2. ศึกษาถึงกิจกรรมต่างๆที่เกิดขึ้นในครัวเรือน ทั้งในแง่การผลิต การอุปโภค บริโภค การทำงานช่างฝีมือ การประกอบอาหาร การประกอบพิธีกรรม หรือการมีปฏิสัมพันธ์กับครัวเรือนอื่นๆ¹⁴

3. วิเคราะห์ถึงโครงสร้างของครัวเรือน ทั้งเรื่องขนาดของครัวเรือน ระบบเครือญาติ การแบ่งชนชั้น สถานภาพทางเพศหรือเพศสภาพ เชื้อชาติ ฯลฯ¹⁵ และอธิบายว่าโครงสร้างต่างๆ นี้มีความเกี่ยวข้องกับปัจจัยทางสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสภาพสังคมหรือไม่ อย่างไร¹⁶

นอกจากเป้าหมายหลัก 3 ประการข้างต้นแล้ว นักโบราณคดียังได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดของนักประวัติศาสตร์สังคมในเรื่อง "micro-histories" โดยศึกษาว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมนั้นมีเหตุเริ่มต้นมาจากบทบาทและการกระทำของตัวบุคคลใดบุคคลหนึ่งในสังคมหรือไม่ ด้วยเหตุนี้นักโบราณคดีจึงเริ่มสนใจรายละเอียดเรื่องของตัวบุคคลในฐานะสมาชิกของครัวเรือน ซึ่งเกี่ยวข้องกับประเด็นศึกษาเรื่องอัตลักษณ์และอัตชีวประวัติกันมากยิ่งขึ้น อันนำไปสู่เป้าหมายอีก 2 ประการ ได้แก่

¹³See Rani T. Alexander, "Mesoamerican house lots and archaeological site structure : Problem of inference in Yaxcaba, Yucatan, Mexico, 1750-1847," in *The Archaeology of Household Activities*, 79, 82-92.

¹⁴Hendon, "Archaeological Approaches to The Organization of Domestic Labor : Household Practice and Domestic Relations," p. 48-49 ; King, "Household archaeology, identities and biographies," 297.

¹⁵Ibid. : 48-54 ; King, "Household archaeology, identities and biographies," 297.

¹⁶Ibid. : 48.

1. อธิบายวิถีชีวิตของแต่ละบุคคล และศึกษาบทบาทของตัวบุคคลในฐานะสมาชิกของครัวเรือน¹⁷ และบทบาทของตัวบุคคลที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม¹⁸
2. ศึกษาพัฒนาการหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับทั้งครัวเรือนและตัวบุคคลในแต่ละวัน แต่ละเดือน และแต่ละปี¹⁹

แหล่งข้อมูล

1. แหล่งโบราณคดีประเภทแหล่งที่อยู่อาศัย (Domestic site) ซึ่งมีร่องรอยของบ้านเรือน และอาจมีหลุมฝังศพหรือหลุมขะระร่วมอยู่ด้วย คือแหล่งที่ดีและสำคัญที่สุดที่ในการศึกษาโบราณคดีครัวเรือน นักโบราณคดีจะต้องศึกษาถึงลักษณะรูปแบบของที่อยู่อาศัยคือตัวบ้าน ตลอดจนพื้นที่ว่างที่มีความสัมพันธ์กับบ้าน หรือพื้นที่ที่ใช้ในการประกอบกิจกรรมต่างๆ และค้นหาร่องรอยหลักฐานของกิจกรรมในครัวเรือน เพราะข้อมูลทั้งหมดนี้ช่วยอธิบายได้อย่างดีถึงพฤติกรรมและโครงสร้างของครัวเรือนนั้นๆ²⁰
2. ข้อมูลทางด้านเอกสาร (Text) หลักฐานทางโบราณคดีอาจไม่ได้ให้ข้อมูลเพียงพอในการวิเคราะห์โดยเฉพาะในแง่การประกอบกิจกรรมและโครงสร้างของครัวเรือน ด้วยเหตุนี้หลักฐานเอกสารจึงมีประโยชน์อย่างมากในการแปลความ ซึ่งแน่นอนว่าเป็นงานโบราณคดีครัวเรือนในสมัยประวัติศาสตร์นั่นเอง²¹
3. ข้อมูลทางด้านชาติพันธุ์วิทยา (Ethnography) ในงานโบราณคดีโดยเฉพาะ

¹⁷Ibid. : 46.

¹⁸King, "Household archaeology, identities and biographies," 295, 299.

¹⁹Ibid., 299 ; Alexander, "Mesoamerican house lots and archaeological site structure : Problem of inference in Yaxcaba, Yucatan, Mexico, 1750-1847," 81 ; Roberta Gilchrist, "Archaeological biographies : realizing human lifecycles, -course and -history," *World Archaeology*, Vol. 31 (3) : 325-328.

²⁰Ibid., 297 ; Hendon, "Archaeological Approaches to The Organization of Domestic Labor : Household Practice and Domestic Relations," 47 ; Allison, "Introduction," 3-5 ; Alexander, "Mesoamerican house lots and archaeological site structure : Problem of inference in Yaxcaba, Yucatan, Mexico, 1750-1847," 79.

²¹Ibid., p. 305 ; Allison, "Introduction," 3.

อย่างยิ่ง งานโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ หรืองานที่เกี่ยวข้องกับหลักฐานของกลุ่มชนที่ไม่มีตัวอักษรในการจดบันทึกเรื่องราว การศึกษาทางด้านชาติพันธุ์วิทยาได้เข้ามามีบทบาทในการแปลความหลักฐานทางโบราณคดี ยิ่งในส่วนของกรณีอธิบายเรื่องโครงสร้างของครัวเรือนที่หลักฐานทางโบราณคดีอาจไม่ได้บ่งชี้ออกมาให้เห็นอย่างชัดเจน จึงต้องมีการเปรียบเทียบเชื่อมโยงกับข้อมูลทางด้านชาติพันธุ์วิทยายู่อเสมอ²² แต่ในขณะเดียวกันก็ทำให้เกิดข้อโต้แย้งในเรื่องของความถูกต้องในการใช้ข้อมูลจากการศึกษาสังคมปัจจุบันไปช่วยอธิบายเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตด้วย²³

วิธีการศึกษา

โบราณคดีครัวเรือนไม่ได้มีวิธีการศึกษาแตกต่างจากการทำงานโบราณคดีในแง่มุมอื่นๆ หากแต่มีประเด็นหลักๆ ในการทำงานคือ จะต้องวิเคราะห์แหล่งข้อมูลข้างต้น ได้แก่ หลักฐานทางโบราณคดีโดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการอยู่อาศัย (Domestic artifact) แล้วนำไปเปรียบเทียบกับหลักฐานทางเอกสาร (Textual analogy)²⁴ ข้อมูลทางด้านชาติพันธุ์วิทยา (Ethnographic analogy)²⁵ และสภาพแวดล้อมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ถ้าหากมีข้อมูลมากพอและได้ทำการวิเคราะห์อย่างถูกต้องแล้วก็น่าจะให้รายละเอียดเกี่ยวกับกิจกรรมต่างๆ และโครงสร้างของครัวเรือนนั้นๆ ได้ ทั้งนี้ยังรวมไปถึงอาจสามารถอธิบายให้เห็นถึงความแตกต่าง บทบาท และวิถีชีวิตของแต่ละบุคคลที่เป็นสมาชิกของครัวเรือนได้อีกด้วย

ตัวอย่างการศึกษาโบราณคดีครัวเรือนในต่างประเทศ

แม้ว่าการศึกษาโบราณคดีครัวเรือนจะเป็นมุมมองที่เพิ่งเกิดขึ้นเมื่อไม่นานมานี้ แต่ก็ได้รับความนิยมค่อนข้างมาก ซึ่งอาจเกิดขึ้นจากการที่ผลการวิเคราะห์สามารถสร้างภาพในอดีตของมนุษย์ในแง่ของพฤติกรรมหรือสภาพสังคมให้เห็นได้

²²Allison, "Introduction," 2-3.

²³Alexander, "Mesoamerican house lots and archaeological site structure : Problem of inference in Yaxcaba, Yucatan, Mexico, 1750-1847," 80.

²⁴Allison, "Introduction," 12-13.

²⁵Ibid.

อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น ดังนั้นจึงมีผลงานการค้นคว้าเผยแพร่ออกมาเป็นจำนวนมาก และครอบคลุมเป้าหมายในการศึกษาทั้งในแง่รูปแบบของแหล่งที่อยู่อาศัย การประกอบกิจกรรม และโครงสร้างของครัวเรือน ในที่นี้ขอนำเสนอตัวอย่างการศึกษางานโบราณคดี ครัวเรือนสมัยประวัติศาสตร์จากแหล่งโบราณคดี Patuxent Point มลรัฐ Maryland ประเทศสหรัฐอเมริกา²⁶

แหล่งโบราณคดี Patuxent Point ได้รับการศึกษาขุดค้นก่อนที่บริเวณดังกล่าว จะได้รับการพัฒนาเป็นที่อยู่อาศัย หลักฐานที่ได้จากการขุดค้นประกอบด้วย ร่องรอยของอาคาร 2 หลัง หลุมฝังศพจำนวน 19 หลุม และหลุมขยะ ทั้งหมดเป็นหลักฐานของกิจกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 17 ซึ่งเอกสารทางประวัติศาสตร์ระบุว่าเป็น สมัยที่ผู้คนแถบนั้นซึ่งเรียกว่า “Chesapeake colonies” ที่ประกอบด้วย คนท้องถิ่น ในแมริแลนด์และเวอร์จิเนีย ชาวอังกฤษ ชาวยุโรป ชาวอินเดียแดง และคนจาก ชายฝั่งตะวันตกของแอฟริกา ทั้งหมดนี้ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะในกิจกรรมการปลูกและค้าขายยาสูบ

หลักฐานประเภทโบราณวัตถุที่ได้จากการขุดค้นบริเวณหลุมขยะ มีทั้งเศษภาชนะดินเผา กล้องยาสูบ กระดุกสัตว์ ขวดแก้ว ฯลฯ ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นถึงกิจกรรมการอุปโภคบริโภค และการสูบบุหรี่ที่เกิดขึ้นในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 17 สำหรับร่องรอยอาคารที่ขุดพบ 2 หลังนั้นแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างกัน เนื่องจากอาคารหลังหนึ่งมีลักษณะการก่อสร้างที่ดีและสะดวกสบายกว่าอีกหลังหนึ่งอย่างเห็นได้ชัด ดังนั้นแม้ว่าคนกลุ่มนี้จะมีรูปแบบการอุปโภคบริโภคคล้ายคลึงกัน แต่ก็มีความแตกต่างกันในด้าน

²⁶See King, “Household archaeology, identities and biographies,” 307–312. มีการศึกษาที่น่าสนใจของ Bruce Trigger ซึ่งได้ทำการเปรียบเทียบข้อมูลเกี่ยวกับการจัดระเบียบทางสังคม ระบบเครือญาติ ความสัมพันธ์ระหว่างเพศ เพศสภาพ ในอารยธรรมสมัยประวัติศาสตร์หลายแห่งของโลก เช่น จีน อียิปต์ เมโสโปเตเมีย ดูใน Bruce Trigger, *Understanding Early Civilizations : A Comparative Study* (USA. : Cambridge University Press, 2003), 167–194. สำหรับงานโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจ คือการศึกษาแหล่งโบราณคดี Duckfoot ในมลรัฐ Colorado ประเทศสหรัฐอเมริกา ของ Ricky R. Lightfoot ซึ่งเป็นแหล่งโบราณคดีของกลุ่มวัฒนธรรม Pueblo ที่มีอายุอยู่ในราวคริสต์ศตวรรษที่ 9 และได้ขุดพบร่องรอยของที่อยู่อาศัยรวมทั้งโบราณวัตถุจำนวนมากที่นำมาแปลความเรื่องครัวเรือนได้เป็นอย่างดี ดูใน Ricky R. Lightfoot, *The Duckfoot Site Volume 2 Archaeology of the House and Household* (Colorado : Crow Canyon Archaeological Center, 1994).

ที่อยู่อาศัย

ข้อมูลที่น่าสนใจมาจากการขุดค้นบริเวณหลุมฝังศพซึ่งแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรก มีหลุมฝังศพ 12 โครง ทั้งหมดเป็นชาวยุโรปและฝังตามแบบประเพณีของชาวคริสต์ โดยสันนิษฐานว่าหลุมฝังศพกลุ่มนี้น่าจะเป็นของครอบครัวที่ทำการเพาะปลูกยาสูบ ส่วนกลุ่มที่ 2 มีหลุมฝังศพ 7 โครง ซึ่งทั้งหมดฝังตามแบบของชาวคริสต์เช่นเดียวกัน โดยเป็นหลุมฝังศพของชาวยุโรปและมีหลุมหนึ่งเป็นของชายชาวแอฟริกัน ทั้งนี้ โครงกระดูกเพศชายทั้งของชาวยุโรปและชาวแอฟริกันมีร่องรอยบนกระดูกที่แสดงให้เห็นถึงการตรวจตราทำงานอย่างหนัก ที่น่าสังเกตคือ ได้พบกระดูกโลหะบริเวณกระดูกเชิงกรานและกล่องยาสูบบริเวณมือของชายชาวแอฟริกัน ซึ่งมีข้อมูลทางเอกสารกล่าวว่า การฝังกล่องยาสูบนี้ได้พบในกลุ่มของข้าทาสชาวแอฟริกันที่ทำงานในบาร์บาโดสและในเวอร์จิเนียด้วย

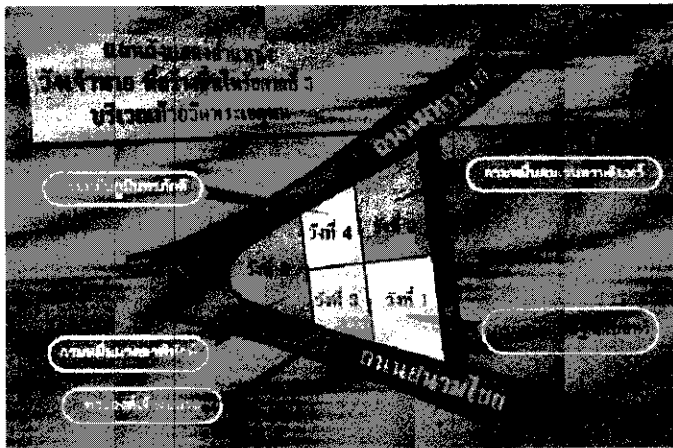
ดังนั้นคริวเรือนนี้จึงแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มหลักๆ คือ กลุ่มผู้ประกอบการเพาะปลูกยาสูบซึ่งมีสถานะดี และกลุ่มลูกจ้างผู้ใช้แรงงาน โดยในส่วนของชายชาวแอฟริกันที่น่าจะเป็นลูกจ้างหรือทาสและมีกล่องยาสูบฝังร่วมอยู่ด้วยนั้นก็อาจแสดงให้เห็นถึงลักษณะพิเศษซึ่งอาจมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องของเชื้อชาติด้วยก็เป็นได้

ตัวอย่างการศึกษาในประเทศไทย

แนวคิดในการศึกษาเรื่องโบราณคดีคริวเรือนแทบไม่เป็นที่รู้จักกันเลยในหมู่นักโบราณคดีไทย โดยเฉพาะในงานโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ เนื่องจากประเด็นที่ศึกษาส่วนใหญ่มุ่งตอบคำถามทางด้านคติความเชื่อทางศาสนา ประวัติศาสตร์ของราชวงศ์ชนชั้นสูง เรื่องการเมืองการปกครอง รูปแบบศิลปะหรือการกำหนดอายุสมัยเป็นสิ่งสำคัญ แนวคิดหรือความรู้ที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มคนในสังคมชั้นล่างหรือประชาชนทั่วไปแทบไม่เป็นที่รู้จักกันเท่าที่ควร เพราะนอกเหนือจากกรอบแนวคิดการทำงานโบราณคดีแบบเดิมที่มุ่งเน้นตอบคำถามข้างต้นแล้ว หลักฐานที่หลงเหลือให้เราศึกษาก็มีไม่มากพอให้แปลความไปในแง่มุมดังกล่าวได้อย่างแน่ชัด อย่างไรก็ตาม เมื่อไม่นานมานี้ก็ได้มีการศึกษาแหล่งโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์บางแห่ง ซึ่งได้ให้ข้อมูลที่สามารถศึกษาในเชิงโบราณคดีคริวเรือนด้วย

โบราณคดีคร่าวเรือนในพื้นที่กระทรวงพาณิชย์ (เดิม)²⁷

ในระหว่างปี พ.ศ. 2549–2550 ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้ทำการศึกษาขุดค้นขุดแต่งในบริเวณพื้นที่กระทรวงพาณิชย์ (เดิม) ซึ่งตั้งอยู่ที่ถนนสนามไชย เขตพระนคร กรุงเทพฯ โดยเป็นไปตามข้อตกลงร่วมกับสถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ (สพร.) ซึ่งเตรียมจะจัดตั้งพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ แห่งที่ 1 ในบริเวณพื้นที่กระทรวงพาณิชย์ (เดิม) แห่งนี้

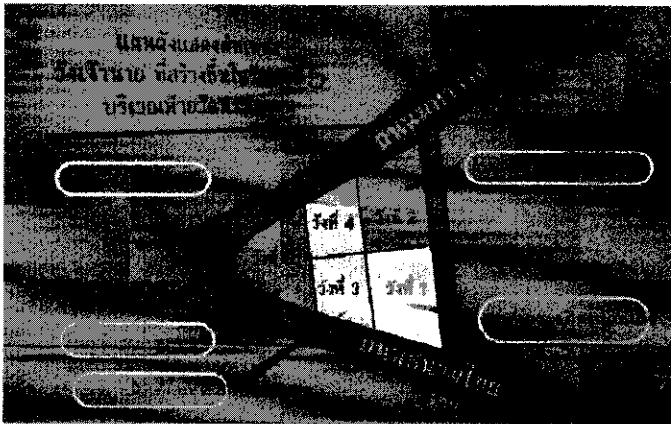
แผนผังแสดงตำแหน่งของวังเจ้านายที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 บริเวณท้ายวัดพระเชตุพนฯ

พื้นที่บริเวณนี้มีประวัติความเป็นมากล่าวถึงอยู่ในเอกสารทางประวัติศาสตร์จำนวนมากที่น่าสนใจคือ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ได้ทรงสร้างวังจำนวน 5 วังบริเวณท้ายวัดพระเชตุพนฯ หรือบริเวณพื้นที่กระทรวงพาณิชย์ (เดิม) และสถานีตำรวจนครบาลพระราชวังในปัจจุบัน เพื่อพระราชทานให้กับพระเจ้าลูกเธอ 5 พระองค์ ได้แก่ กรมหมื่นเชษฐาธิเบนทร์ กรมหมื่นมมาตยาพิทักษ์ กรมหมื่นอมเรนทรปดินทร์ พระองค์เจ้าองอรถ กรมหมื่นภูมินทร์ พักดี จากการขุดค้นขุด

²⁷สรุปข้อมูลจาก ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษา ขุดค้น ขุดแต่งทางโบราณคดี ภายในพื้นที่กระทรวงพาณิชย์ (เดิม) ถนนสนามไชย (ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2550).

แต่ก็ได้พบร่องรอยสำคัญของวังกรมหมื่นเชษฐาธิเบนทร์หรือวังท้ายวัดพระเชตุพนฯ วังที่ 1 ดังมีประวัติคร่าวๆ ดังนี้

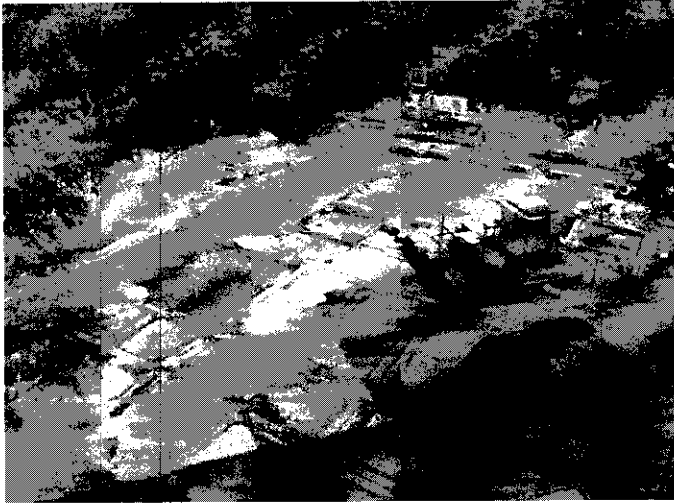
วังท้ายวัดพระเชตุพนฯ วังที่ 1 เป็นวังที่ตั้งอยู่ทางทิศเหนือ หันหน้าสู่นนสนามไชย รัชกาลที่ 3 โปรดฯ ให้สร้างพระราชทานแด่ กรมหมื่นเชษฐาธิเบนทร์ พระองค์เสด็จประทับที่วังนี้จนสิ้นพระชนม์ ในสมัยรัชกาลที่ 4 เมื่อพระองค์สิ้นพระชนม์ลงแล้ว วังท้ายวัดพระเชตุพนฯ วังที่ 1 จึงเป็นที่ประทับของหม่อมเจ้าในกรมสืบมา จนถึงรัชกาลที่ 5 วังนี้จึงว่างลง รัชกาลที่ 5 จึงพระราชทานวังที่ว่างอยู่นี้ให้แก่กรมหมื่นอดิศรอุดมเดช และโปรดฯ ให้สร้างตำหนักใหม่พระราชทานในคราวนั้นด้วย กรมหมื่นอดิศรอุดมเดชเสด็จประทับที่วังนี้จนถึงรัชกาลที่ 6 จึงย้ายวังไปสร้างใหม่บริเวณริมแม่น้ำที่ถนน รัชกาลที่ 6 จึงโปรดฯ ให้ซื้อที่ทั้งหมดของวังเพื่อสร้างเป็นสถานที่ราชการของกระทรวงพาณิชย์ (เดิม) ต่อไป

แผนผังแสดงตำแหน่งของวังเจ้านายที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 บริเวณท้ายวัดพระเชตุพนฯ

จากแผนผังโบราณในสมัยรัชกาลที่ 5 แสดงให้เห็นขอบเขตของอาคารภายในวังอย่างชัดเจน และจากการขุดค้นขุดแต่งก็ได้พบโครงสร้างฐานรากของอาคารขนาดใหญ่ โดยมีลักษณะเป็นไม้วางเรียงต่อกันไปเพื่อรองรับกำแพงอาคาร แนวของการวางไม้เพื่อรองรับแนวของกำแพงอาคารนี้ทำให้สามารถทราบขอบเขตความกว้างยาวของอาคาร

นั้นได้โดยประมาณ และยังทำให้สามารถทราบการแบ่งห้องต่างๆภายในอาคารได้อีกด้วย ทั้งนี้คงจะเป็นอาคารเครื่องไม้ขนาดใหญ่ สันนิษฐานว่ามีฐานก่อด้วยอิฐถือปูนและมีเสาไม้รองรับหลังคาเครื่องไม้มุงกระเบื้อง

แนวโครงสร้างอาคารเก่าที่พบจากการขุดค้นขุดแต่งพื้นที่บริเวณกระทรวงพาณิชย์ (เดิม)

หลักฐานประเภทโบราณวัตถุที่พบในบริเวณนี้ล้วนสอดคล้องกับประวัติของเจ้าของวังที่สำคัญ ได้แก่

กิจกรรมเกี่ยวกับการทำมุก จากการขุดค้นขุดแต่งได้พบเปลือกหอยมุกชนิดต่างๆ เป็นจำนวนมาก ซึ่งล้วนเป็นวัตถุดิบที่ใช้ในการทำงานช่างมุก และยังพบแผ่นมุกที่มีรอยขีดฝนในลักษณะต่างๆ เพื่อเตรียมไว้เป็นวัตถุดิบในการทำเป็นเครื่องประดับมุก บานประตุมุก ฯลฯ สอดคล้องกับประวัติของเจ้าของวังคนแรก คือ กรมพระสุทธสาโรธราช ซึ่งได้ทรงกำกับกรมช่างมุกในสมัยรัชกาลที่ 3 ทั้งนี้ในสมัยรัชกาลที่ 3 ก็เป็นช่วงที่มีการสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่างๆ เป็นจำนวนมาก ในการนี้มุกล้วนเป็นสิ่งสำคัญในการประดับตกแต่ง โดยเฉพาะการทำบานประตู บานหน้าต่าง บุคคลที่มีชื่อเสียงและได้รับการยกย่องว่ามีฝีมือยอดเยี่ยมในงานมุก และฝากฝีมือกับบานประตูที่ถือว่าเป็นงานประดับที่งดงามที่สุดที่เหลืออยู่ คือ กรมหมื่นมัตถยาพิทักษ์

พระราชโอรสในพระราชบิดาองค์เดียวกัน และมีวังที่อยู่บริเวณท้ายวัดพระเชตุพนฯ เช่นเดียวกัน

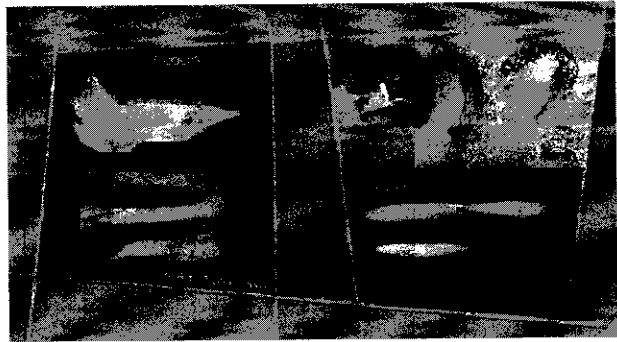

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโกเมน กรมหมื่นเชษฐาธิเบนทร์ และเปลือกหอยมุกจำนวนมากที่ได้จากการขุดค้นขุดแต่ง

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับม้า การขุดค้นขุดแต่งทางโบราณคดีพบหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับม้าหลายประเภทด้วยกัน เช่น กระดุกม้า เกือกม้า แปรงขัดขนม้า ซึ่งตรงกับประวัติของเจ้าของวังคนที่สอง คือ กรมหมื่นนอดิสรอุดมเดช พระองค์ทรงเป็นทหารมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2414 เป็นต้นมา โดยในครั้งแรกทรงเป็นทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ จนกระทั่ง พ.ศ. 2460 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายมาเป็นจเรสัตว์พาหนะทหารบก และการทหารม้า และมีหน้าที่ดูแลเกี่ยวกับม้าทั้งปวง

นอกจากหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับเจ้านายทั้งสองพระองค์ข้างต้นแล้ว ยังได้พบโบราณวัตถุประเภทอื่นๆ อีกเป็นจำนวนมาก หลักฐานที่น่าสนใจคือ ชนชั้นสูงที่อยู่อาศัยในวังนี้ยังได้ใช้เครื่องอุปโภคที่มีราคาและคุณภาพสูงด้วย เพราะได้พบว่ามีการใช้ภาชนะหรือเครื่องถ้วยที่มาจากประเทศจีนหรือญี่ปุ่น และจากทวีปยุโรป ทั้งนี้ยังได้พบเครื่องแก้วประเภทขวดไวน์และขวดน้ำหอมซึ่งน่าจะมาจากประเทศฝรั่งเศสอีกด้วย

จะเห็นได้ว่า การขุดค้นขุดแต่งแหล่งโบราณคดีกระทรวงพาณิชย์ (เดิม) ซึ่งอาศัยข้อมูลสำคัญจากการศึกษาเอกสารทางประวัติศาสตร์ สามารถบ่งบอกถึงลักษณะของ

พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าชายศุขสวัสดิ์ (กรมหมื่นอดิศรอุดมเดช) และหลักฐานทางโบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับม้า เช่น กระดูกม้า เกือกม้า แปรงขนม้า ที่ได้จากการขุดค้นขุดแต่ง

ที่อยู่อาศัยและการประกอบกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มคนในครัวเรือนซึ่งในที่นี้คือวังของเจ้านายองค์ต่างๆ ได้ ถึงแม้ว่าในขณะนี้ยังไม่สามารถวิเคราะห์ถึงลักษณะโครงสร้างของครัวเรือนนี้ได้อย่างชัดเจน (เพราะอันที่จริงแล้วการศึกษาครั้งนี้ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายไปตามแนวทางของโบราณคดีครัวเรือนโดยเฉพาะ และหลักฐานโบราณวัตถุอีกเป็นจำนวนมากที่ขุดพบที่กระทรวงพาณิชย์ (เดิม) ก็ยังอยู่ในระหว่างการวิเคราะห์ทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพอย่างละเอียด) แต่ก็น่าจะเป็นตัวอย่างงานศึกษาที่มีไม่มากนักในประเทศไทยที่สามารถเปิดเผยให้เห็นถึงหลักฐานทางโบราณคดีที่สัมพันธ์กับอัตชีวประวัติของบุคคลใดบุคคลหนึ่งในฐานะสมาชิกของครัวเรือนได้เป็นอย่างดี

สรุปและเสนอแนะ

โบราณคดีครัวเรือนมุ่งศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับแหล่งที่อยู่อาศัยและแปลความถึงการประกอบกิจกรรม รวมถึงโครงสร้างของครัวเรือนต่างๆ ทั้งนี้ยังพยายามอธิบายให้เห็นถึงความแตกต่าง บทบาท และวิถีชีวิตของแต่ละบุคคลที่เป็นสมาชิกของครัวเรือนอีกด้วย

แม้ว่าโบราณคดีครัวเรือนจะเป็นแนวทางการศึกษาที่ถือกำเนิดและได้รับความนิยมในโลกตะวันตกมาเป็นเวลาก่อนชัวยาวนานพอสมควรแล้ว แต่แนวทางการศึกษาแบบนี้ก็แทบไม่เป็นที่รู้จักกันในหมู่นักโบราณคดีไทยโดยเฉพาะในงานโบราณคดี

สมัยประวัติศาสตร์ ด้วยข้อจำกัดของหลักฐานทางโบราณคดีและข้อมูลด้านเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่พบในประเทศไทย ซึ่งมักเกี่ยวข้องกับเรื่องราวทางศาสนาและสังคมชนชั้นสูงโดยเฉพาะสถาบันกษัตริย์ และเกิดจากมุมมองของนักโบราณคดีไทยเองด้วยที่อยู่ภายใต้กรอบการศึกษาแบบเดิม ดังนั้นการพัฒนาทางด้านแนวคิดทฤษฎีหรือมุมมองในการศึกษาแปลความจึงเป็นสิ่งสำคัญ เพราะแนวทางการศึกษาโบราณคดีครัวเรือนนี้ก็สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้กับงานโบราณคดีไทยดังตัวอย่างข้างต้นแล้วนั่นเอง

บรรณานุกรม

- งามพิศ สัตย์สงวน. **หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : บริษัท
รามการพิมพ์ จำกัด, 2543.
- ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร. **รายงานฉบับสมบูรณ์
โครงการศึกษา ขุดค้น ขุดแต่งทางโบราณคดี ภายในพื้นที่กระทรวง
พาณิชย์ (เดิม) ถนนสนามไชย**. ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี
มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2550.
- ยศ สันตสมบัติ. **มนุษย์กับวัฒนธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540.
- สว่าง เลิศฤทธิ์. **โบราณคดี : แนวคิดและทฤษฎี**. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยา
สิรินธร (องค์การมหาชน), 2547.
- Allison, Penelope M. ed. **The Archaeology of Household Activities**. London and
New York : Routledge, 1999.
- Gilchrist, Roberta. "Archaeological biographies : realizing human lifecycles,
-course and -history." **World Archaeology**. Vol. 31 (3) : 325-328.
- Harris, Marvin and Orna Johnson. **Cultural Anthropology**. sixth edition. USA. :
Allyn and Bacon, 2003.
- Haviland, William A. **Cultural Anthropology**. ninth edition. USA. : Harcourt
Brace College Publisher, 1999.
- Hendon, Julia A. "Archaeological Approaches to The Organization of Domestic
Labor : Household Practice and Domestic Relations." **Annual Review of
Anthropology** 25, 1996 : 45-61.
- Hicks, Dan and Mary C. Beaudry, ed. **The Cambridge Companion to Historical
Archaeology**. Cambridge University Press, 2006.
- Ligtfoot, Ricky R. **The Duckfoot Site Volume 2 Archaeology of the House and
Household**. Colorado : Crow Canyon Archaeological Center, 1994.

Orser Jr., Charles E. and Brian M. Fagan. **Historical Archaeology**. USA. : HarperCollins College Publisher, 1995.

Trigger, Bruce. **Understanding Early Civilizations : A Comparative Study**. USA. : Cambridge University Press, 2003.

ที่มาของภาพประกอบ

ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร. รายงานฉบับสมบูรณ์
โครงการศึกษา ขุดค้น ขุดแต่งทางโบราณคดี ภายในพื้นที่กระทรวง
พาณิชย์ (เดิม) ถนนสนามไชย. ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี
มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2550. (ลิขสิทธิ์ของภาควิชาโบราณคดี และสถาบัน
พิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ (สพร.))